

Emanullah Han

Emanullah Han (Bağman/Paghman 1892-Zürich 25 Nisan 1960): Doğumu ile ilgili bilgilerde farklı tarihler bulunan Emanullah Han (1 Haziran 1891, 1 Haziran 1892, 2 Haziran 1892), Bağman/ Paghman/Kabil'de dünyaya geldi. Babası Habibullah Han tarafından eski bir Türk subayının yardımıyla Kabil'de tesis edilen Harbiye Mektebinde okudu. Dünyadaki gelişmelerden haberdar, yenilik taraftarı, demokrat düşünceli bir şahıstı. Ana dilinden başka Farsça, Türkçe, Fransızca ve Urduca öğrendi. Babasının kışlık dinlenme yeri olarak seçtiği Celalabad'da bulunduğu zamanlar Kabil valiliğini üstlenirdi. Babasının Celalabad'da 1919 kışında avlanmak üzere gittiği Kale-i Gûş (Lagman) bölgesinde 23 Şubat 1919'da bir suikast sonucu öldürülmesi üzerine emirliğini ilan eden amcası Nasrullah Han'ı tanımadı. Ülkesinin ileri gelenleri ve ordunun desteğiyle 28 Şubat 1919'da yeni Afgan Emiri oldu. 27 yaşında Afgan tahtına oturan genç hükümdar, dış vesayeti İngilizlerin elinde bulunan Afganistan'ın bağımsızlığını ilan ederek icraatındaki ilk önemli kararı aldı. Ancak İngilizler bu kararı onaylamadı. Üçüncü Afgan-İngiliz savaşı olarak tanımlanan savaş başladı. Üç ayrı cepheden ikisinde yenilen İngilizler sonunda Afganistan'ın bağımsızlığını 8 Ağustos 1919'da Ravalpindi'de imzalanan barış antlaşması ile tanımak zorunda kaldı. Bu sonuç Afgan ordularının başarılarından çok Rusya ile İngiltere arasındaki rekabetten kaynaklanmıştı Ancak İngiltere Rusların destekleyeceği bir Afganistan'ı kendisi için en büyük tehlike ve tehdit olarak görmekteydi. İngiltere ve müttefikleriyle Anadolu'da bir ölüm kalım mücadelesine hazırlanan TBMM Hükümeti Reisi Mustafa Kemal Paşa, bu durumu değerlendirmekte gecikmedi. Aslen Afganistan'ın Veziri oymağına mensup Abdurrahman (Samdani) Bey'i 18 Ağustos 1920 tarihli bir itimatname ve kendi yazdığı bir mektupla Emanullah Han'a gönderdi. Bu arada Afganistan'ın bağımsızlığını Sovyet Rusya'ya tanıtmak üzere Muhammed Veli Han başkanlığında bir Afgan heyeti ile Bekir Sami Bey başkanlığında bir Türk Heyeti Moskova'da bulunmakta idi. Türk ve Afgan Heyetleri kendi meseleleri hakkında Ruslarla görüşmelerini sürdürürken, 28 Ağustos 1920'de her iki heyet bir araya geldi. Bekir Sami Bey, görüşmelerde Afgan heyetinin, İslam âleminin düşmanının İngiltere olduğunu ve bu ülkeyi durdurmanın yolunun Hindistan olduğunu, bunun için silah ve mühimmata ihtiyaç duyulduğunu Rusya'nın yardımıyla bu ihtiyacın giderilebileceğini, Moskova'ya Sovyet-Rusya hükümeti ile dostluk ilişkileri kurmak üzere geldiklerini Türk hükümetinden de mümkün olduğu kadar çabuk subay ve memur gönderilmesini rica ettiklerini belirtmekte idi. Moskova'daki görüşmeler sonunda 28 Şubat 1921'de Afgan-Rus Dostluk Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile her iki ülke birbirlerinin bağımsızlıklarını tanıdı. 1 Mart 1921'de de Türk-Afgan ittifak antlaşması gerçekleşti. Bu antlaşma TBMM Hükümeti'nin hukuki açıdan ilk uluslararası antlaşması olurken, antlaşmanın 7. maddesi ile Türkiye, Afganistan'a uzun yıllar devam edecek olan eğitim yardımı yapmayı, 8. maddesi ile de kültür yardımında bulunmayı taahhüt etmekte idi. Bu dönemde özellikle Afgan tarihinde derin izler bırakan Türkler oldu. Bunlardan biri Osmanlı Devleti'nin son Bahriye Nazırı Cemal Paşa idi. 1920 Eylül'ünde Kabil'e gelen Cemal Paşa'ya Emanullah Han tarafından Afgan ordusunu yeniden düzenleme görevi verildi. Cemal Paşa Afganistan'a gelirken beraberinde getirdiği Türk subaylarının yardımıyla örnek bir alay teşkil etti ve alaya modern harp sanatını öğretti. Bu başarısıyla Emanullah Han'ın teveccühünü kazandı. Türk-Afgan ilişkilerinin gelişmesine büyük önem veren Emanullah Han, Sultan Ahmed Han başkanlığında ilk diplomatik heyetini Ankara'ya gönderdi. 21 Nisan 1921'de Ankara'ya gelen Afgan Heyeti 24 Nisan 1921'de Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edildi. 10 Haziran 1921'de Afgan Sefarethanesi'ndeki bayrak çekme töreninde sefarethaneye bizzat bayrağı da Mustafa Kemal Paşa çekti. Türkiye ise 1 Mart 1922'de ismi üç ay öncesinden belli olan Medine Müdafii Fahreddin (Türkkan) Bey'i Kabil Elçiliği'ne atadı. Bu arada Büyük Türk taarruzu ve Türk ordularının İzmir'e girişiyle üç buçuk yıl süren mücadele kazanılarak Anadolu'daki Yunan işgaline son verildi. Kazanılan zafer, bütün İslâm ülkelerinde olduğu gibi Afganistan'da da büyük bir heyecan ve sevinçle karşılandı. Hatta

Fahredden Paşa Kabil’de Emanullah Han’a itimatnamesini sunduğu sırada Afgan Emiri gözyaşlarını tutamadı. Türkiye’yi Doğu’nun kurtuluşu olarak gören Emanullah Han 14 Ekim 1922’de Türk zaferi dolayısıyla büyük bir kabul resmi düzenledi. Afgan Emiri Lozan görüşmeleri sırasında da Türkiye’nin desteklenmesi için her türlü çabayı harcadı ve Londra, Paris, Roma elçilerini harekete geçirdi. Elçiler verdikleri notalarda, Türkiye ile yapılacak barışın adil olması gerekliliği üzerinde durarak bunda Afganistan’ın menfaati bulunduğunu vurguladılar. Afgan Emiri’nin Türkiye ile kurduğu sıcak ilişkiler giderek gelişirken, Afganistan’ın gelişmesi için de Türkiye örneğini yakından takip eden Emanullah Han, Türk bilim adamlarının görüşlerine de zaman zaman başvurdu. 1923 Haziran’ında Kabil’e gelen ve beş ay Afganistan’da kalan Zeki Velidi (Togan) Bey, bu bilim adamlarından biriydi. Zeki Velidi Bey, Afgan Hükümeti’nin isteği üzerine bu ülkenin maarif ve ilmî teşkilatı hakkında görüş ve tavsiyelerini belirten bir rapor hazırladı. Bu rapor 19 Temmuz 1923’te Afgan Maarif Encümeni Meclisi’ne sunuldu. Afgan Emiri Emanullah Han’ın Türkiye’ye ve Mustafa Kemal Paşa’ya duyduğu yakınlık eşi ve maiyetiyle 20 Mayıs 1928’de Ankara’ya gelmesiyle doruk noktasına ulaştı. Bizzat’ Mustafa Kemal Paşa tarafından karşılanan ve bir hafta süren ziyaret sırasında Emanullah Han Türkiye’de yapılan inkılâpları bizzat gördü ve büyük ölçüde etkilendi. Emanullah Han’ın Ankara’da bulunduğu sırada iki ülkenin aralarında uğurlu saydıkları 1 Mart 1921 tarihli ittifak antlaşmasını pekiştirmek amacıyla 25 Mayıs 1928’de Türkiye-Afganistan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalandı. Mustafa Kemal Paşa’yı takdirle örnek alan ve 1923’den itibaren ülkesinde pek çok reform yapan Emanullah Han, eğitim ve kültür alanında ülkesini geliştirmeye yönelik önemli adımlar attı. Ancak yapmak istediği yeniliklerde maddi imkânları zorlaması özellikle sosyal alanda kadın hakları ve kıyafetleri hususunda çıkartılan yasalar ülkenin tutucu çevrelerini harekete geçirdi. Kısa sürede çıkan ve Afganistan’ın bütününe yayılan isyanlar Emanullah Han’ı zor durumda bıraktı. Nihayet Beççe-i Saka adlı bir eşkıyanın Kabil’i kuşatması üzerine (14 Aralık 1928) tahttan ayrılma kararını veren Emanullah Han, 25 Mayıs 1929’da Afganistan’ı terk etti ve Roma’ya yerleşti. Emanullah Han Türkiye’ye 4 Şubat 1930’da ikinci ziyaretini yaptı. Mustafa Kemal Paşa’yı görmek için 25 Şubat’ta Ankara’ya geldi ve bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından Gazi istasyonunda karşılandı. Afgan Emiri, sekiz yıl aradan sonra Türkiye’ye yaptığı son seyahati Kemal Atatürk’ün cenaze merasiminde bulunmak arzusuyla gerçekleştirdi ve bu merasime her ziyaretçi gibi gözyaşları içinde katıldı. Bütün hayatı boyunca Türkiye’yi ve Kemal Atatürk’ü büyük bir sevgiyle örnek ve rehber alan Emanullah Han 25 Nisan 1960’da Zürih’te vefat etti.

Serpil SÜRMEİ

KAYNAKÇA

ALİZÂD, M. G. Ahmed Mahbub, “Emanullah Han’ın Hayat-ı Hususiyeleri ve Teceddüperverlikleri”, **Cumhuriyet**, 20 Mayıs 1928, No:1449.

ALİZÂD, M. G. Ahmed Mahbub, “Emanullah Han’ın Zaman-ı İdareleri ve İstiklâl Hareketleri”, **Cumhuriyet**, 19 Mayıs 1928, No:1448.

Atatürk’ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, IV, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1964.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Hindistan Tarihi, III, Nadir Şah Afşar’ın Akınından Bağımsızlık ve Cumhuriyete Kadar (1737-1949)**, TTKB, Ankara 1950.

CEBESOY, Ali Fuat, **Moskova Hatıraları (21.11.1920-2.6.1922)**, Vatan Neşriyatı, İstanbul 1955.

ÇÖHCE, Salim, “Atatürk Döneminde Türk-Afgan Münasebetleri”, **Afganistan Üzerine Araştırmalar**, Yay. Haz. Ali Ahmetbeyoğlu, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2002.

ERDEN, Ömer, **Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Türkiye'yi Ziyaret Eden Devlet Başkanları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.

GRANDA, Cemal, **Atatürk'ün Uşağı İdim**, Hürriyet Yayınları, İstanbul.

GÜRÜN, Kamuran, **Savaşan Dünya ve Türkiye**, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1986.

Kılıç Ali, **Atatürk'ün Hususiyetleri**, Sel Yayınları, İstanbul 1955.

SARAY, Mehmet, **Afganistan ve Türkler**, İstanbul Üniv. Edebiyat Fak Yayınları, İstanbul 1987.

SOYSAL, İsmail, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, I (1920-1945)**, TTKB, Ankara 1989.

ŞİMŞİR, Bilâl N., **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, I**, TTKB, Ankara 1993.

TOGAN, Zeki Velidi, **Hatıralar**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1999.

TOKER, Halil, "Zafer Hasan Aybek ve Afganistan Anıları (1915-1922, 1933-1936, 1937)", **Afganistan Üzerine Araştırmalar**, Yay. Haz. Ali Ahmetbeyoğlu, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2002.

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE) K.324, G.16, B.16. Cumhuriyet gazetesi: 19-20 Mayıs 1928, 25 Şubat 1930.

03/12/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/emanullah-han/?pdf=3686> adresinden erişilmiştir